

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN MİLLİYETÇİLİK SÖYLEMİ: BİR SİYASAL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

NATIONALISM DISCOURSE OF JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY: A POLITICAL
DISCOURSE ANALYSIS

Y. FURKAN ŞEN*

ABSTRACT

Nationalism in Turkey's political culture has a decisively ideological basis. The traditional understanding of nationalism in Turkey has combined Islamic elements in turkey. Islamic elements play a role in strengthening and reinforcing national identity and Turkishness. The nationalist perspective of the Justice and Development Party (Ak Parti) has outlined two main argument stands on: first, Turkishness is in the center the kemalist official ideology of the liquidation, the other one is that kurdish issue so far built different from the values and reformist political discourse develops. In this study, the Ak Parti's nationalist discourse is examined through analysis of the Ak Parti's leader's speech and other the basic texts of the party.

Keywords: Nationalism, Political Islamism, Kurdish Question, Discourse Analysis

ÖZ

Türkiye'nin siyasal kültüründe milliyetçilik çok belirleyici bir ideolojik temele sahiptir. Türkiye'deki geleneksel milliyetçilik anlayışı İslamî öğelerle iç içe geçmiştir. İslamî öğeler Türklüğü güçlendirici ve milli kimliği pekiştirici bir rol oynamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin milliyetçilik perspektifinin ana hatları iki temel argüman üzerinde yükselmektedir: Birincisi, Türklüğün merkezde olduğu Kemalist resmi ideolojinin tasfiyesi, diğeri ise Kürt meselesinde bugüne kadar yerleşik değerlerden farklı ve reformcu bir siyasi söylem geliştirmesidir. Bu çalışmada, AK Parti'nin milliyetçilik söylemi, AK Parti'nin lideri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmaları ve partinin temel metinleri üzerinden siyasal söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Siyasal İslamcılık, Kürt Sorunu, Söylem Çözümü

* Dr., Siyaset Bilimci

Milliyetçilik, hem Türkiye’de hem de Batı’da bilimsel açıdan üzerinde fikir birliğine varılmış bir kavram değildir. Aslında bunun böyle olması da bir bakıma doğaldır. Zira millet ve milliyetçilik kavramları, ele alınış biçimiyle toplumdan topluma, hatta aynı toplum içindeki etnik unsurlara göre farklılaşabilen çok yönlü bir olgudur. Bu özelliğinden dolayı da günümüzde üzerine en çok tartışma yürütülen kavramların başında millet ve milliyetçilik gelmektedir. Çünkü toplumları birbirinden ayırmada, uluslararası ilişkilerin niteliğini ve globalleşme karşısındaki duruşu belirlemede, “ötekini” tanımlamada, siyasetin karakterini ifade etmede vs. etkili olan ve sıklıkla başvurulan kavramlar millet ve milliyetçiliktir. Türk siyasal kültürünün kendi dinamikleri içerisinde de milliyetçilik kavramı farklılık göstermekte, kimine göre bu, ayrıştırıcı bir tuzak gibi değerlendirilirken, kimine göre ise toplumu birleştirici, ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi noktasında başrole sahip bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Türk milliyetçiliği başlangıcından günümüze kadar farklı yaklaşımlarla algılanan bir olgu olmuştur. Bu farklılığın nedenleri arasında Türk milliyetçiliğinin, Osmanlı sonrasında verilen millî mücadele ve ardından kurulan üniter devlet olma süreci içinde gelişim göstermesi ve bu sürecin aynı zamanda toplumun modernleşmesi ve demokratikleşmesi gibi süreçleri de içinde barındırması sayılabilir. Bununla birlikte bu çok renkli yapı bazı noktalarda tek ses halinde hareket etmiş ve bu da Türk milliyetçiliğinin karakteristik özelliğini meydana getirmiştir (Şen, 2008: 543).

Milliyetçilik tartışmaları, Türkiye siyasetinin yalnızca son dönemlerinde değil, İttihat ve Terakki’den bu yana hemen hemen her döneminin odak noktalarından biri olmuştur. Ulus-devletleşme sürecinin milliyetçilik anlayışı asli bir unsur ve erdem olarak tarif edilmiş ve bu miras farklı siyasal partiler tarafından sahiplenilmiştir. Sağ siyasette 1960’lı yılların ortalarından başlamak üzere milliyetçilik söz konusu olduğunda iki eğilimin varlığını tespit edebiliriz: İlki doktriner tutum adı verilebilecek ve Türk milliyetçiliğini tüm siyasetinin merkezine koyan MHP çizgisi ve ona belli ölçüde eklemelenen çevreler. Bu çevrelerin içine partiyle organik bağı olan Ülkü Ocaklarını da dahil etmek mümkündür. MHP’nin milliyetçilik ve millet tanımları zaman içinde farklılık göstermekle birlikte partinin siyasal omurgası hep milliyetçilik üzerinden şekillenmiştir. İkinci eğilim ise merkez sağın politik çizgisinde şekillenmiştir. Adalet Partisi’nden (AP) Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi’ne (DYP) uzanan merkez sağ gelenek ise milliyetçilikten hiç vazgeçmeyen ancak MHP gibi doktriner tanımlamalardan daha

esnek bir çizgiyi takip etmiştir. 1980 sonrasında Özal'ın ANAP'ı da milliyetçiliği mutad olduğu üzere yalnızca muhafazakâr motiflerle değil ekonomik liberalizmle harmanlama girişiminin bir örneği olmuştur. “Büyük Türkiye” sloganı tam da bu iktisadi liberalizmi lokomotif yapan milliyetçi perspektifi temsil etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (*AK Parti*)¹ ise milliyetçilik kavrayışı açısından Milli Görüş çizgisinden çok Özal ve çevresinin yaklaşımıyla benzerlikler göstermektedir (Özta, 2013).

AK Parti'nin milliyetçilik anlayışı büyük ölçüde onun muhafazakâr ve İslamcı dünya görüşünün etkisi altında oluşmuştur. AK Parti'nin Türkiye'deki milliyetçiliğin ana damarı olan Kemalizm'in karşısında konumlanması ve söyleminin “etnisist” ve “ırksal” vurgulara uzak olması onun “milliyetçi” bir parti olmadığı yanılması neden olmaktadır. Milliyetçiliğin bir ideoloji olarak ayırt edici yanı onun etnisiteyi merkeze alması değil bir siyasi iktidar tarafından çıkarları korunması gerektiğine inanılan bir ulus ya da millet fikrinin varlığıdır. AK Parti'nin milliyetçiliğindeki “millet” anlayışı onun İslamcı ve muhafazakâr dünya görüşünün belirleyiciliği altında etnisist bir temelde değil ana eksenini Müslümanlığın oluşturduğu “ortak kültür” temeline dayanmaktadır (Saraçoğlu, 2011: 46). Türkiye'nin siyasal kültüründe milliyetçilik çok belirleyici bir ideolojik temele sahiptir. Türkiye'de anaakım milliyetçilik yaklaşımı İslamî öğelerle iç içe geçmiştir. İslamî öğeler Türklüğü güçlendirici ve milli kimliği pekiştirici bir rol oynamıştır. AK Parti'nin milliyetçilik perspektifinin ana hatları iki temel argüman üzerinde yükselmektedir: Birincisi, Türklüğün merkezde olduğu Kemalist resmi ideolojinin tasfiyesi, diğeri ise Kürt meselesinde bugüne kadar yerleşik değerlerden farklı ve reformcu bir siyasi söylem geliştirmesidir. Bu çalışmada, AK Parti'nin millet vizyonu ve milliyetçilik kavrayışı, AK Parti'nin lideri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmaları ve Parti'nin ideolojik perspektifini içeren temel metinleri üzerinden siyasal söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

1 Adalet ve Kalkınma Partisi ifadesinin kısaltması olarak “Ak Parti” mi veya “AKP” mi kullanılacağı günümüzde tartışma konusu olmuş ve kullanıma göre farklı politik duruşlar ifade edilir hale gelmiştir. Özellikle “Ak Parti” kısaltmasını kullananlar çoğunlukla partiyi destekleyenler, “AKP” kısaltmasını kullananlar ise desteklemeyenler tarafından tercih edilmektedir. Biz, bu çalışmamızda herhangi bir ideolojik duruştan ve söz konusu tartışma konusundan bağımsız olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin parti tüzüğünde yer alan “Birinci Kısım-Genel Esaslar Madde 3 - Partinin kısaltılmış adı “AK PARTİ” şeklindedir.” İbaresinden hareketle “Ak Parti” kısaltmasını kullanmayı uygun buluyoruz.

Milliyetçilik Kavramına Kısa Bir Bakış

Milliyetçilik, ortaya çıkışından günümüze kadar adından sıkça söz ettirmiş ve birçok siyasal hareketin itici gücü olmuştur. Milliyetçilik kavramının, birçok açıdan her türlü sosyal/ekonomik duruma, her ideolojik eğilime, her siyasal modele uyarlanabilir bir kavram oluşu, ona hem evrensel, hem de partikülarist/tikelci bir kavram olma özelliği kazandırmıştır (Ersanlı, 2003: 123). Breuilly (1996: 146-174), milliyetçiliğe yönelik bakış açılarının bir düşünce, bir duygu ya da bir siyasî hareket olarak üç şekilde ele alındığını ifade eder: İlk grup milliyetçilik kavramını açıklamak için milliyetçi aydınların söylemlerine ağırlık verirken, ikinci grup belirli bir kültürün/dilin/dinin gelişimi üzerinde durmakta ve bunların “millî bilinci” nasıl oluşturduğunu araştırmaktadır. Sonuncu grubun yoğunlaştığı alan ise siyaset sahnesidir. Milliyetçiliği bir hareket olarak tanımlayanlar siyasî çekişmeleri, iktidar kavgalarını incelemektedir.

Her ülkenin sosyo-ekonomik gereksinmelere göre ayrı işlevlerle ve farklı biçimlerde ortaya çıkan milliyetçilik olgusu, belli bir işleve (*millî birlik kurmak ve devam ettirmek gibi*), belli bir öğeye (*millî dil gibi*) veya kullandığı belli bir simgeye göre (*millî devlet gibi*) tanımlanabilmektedir (Oran, 1997: 22). Ancak bu durumda, birinin milliyetçiliğe dair kabul ettiği özellik diğerinin tanımında dışarıda bırakılmaktadır. Belli özelliklerin içselleştirilmesi veya dışlanması ise, homojenleşme ile birlikte çatışmaların nedeni de olabilmektedir. Bu nedenle milliyetçilik kavramı, toplumların yaşamında oldukça önemli bir konuma sahiptir.

Milliyetçilik bir siyasal ideoloji olarak “Sanayi Devrimi”nden sonra Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Aslında bu zaman dilimi, ulus-devlet kavramının da ilk olarak Batı Avrupa’da feodal düzenden merkezi devlet düzenine geçişle birlikte ortaya çıkmasına denk gelmektedir. (Smith, 2001: 46-47). Toplumsal yapı ve ilişkilerdeki dönüşümlerin tabii bir neticesi olarak yeni sosyo-politik ihtiyaç ve reçeteler gündeme gelmiştir. Modernleşen Avrupa’da kendini hissettiren başlıca kolektif ihtiyaç olarak ise, toplumda geleneksel anlamda süregelen bütünlüğün bozulup parçalanmasıyla su yüzüne çıkan “bütünleşme ihtiyacı”nı göstermek mümkündür. Bu arada yaşanan hızlı değişim karşısında, mevcut siyasî ve idarî yapılanma da yetersiz kalmaya başlamış, yeni oluşan toplumsal yapı, iyi organize olmuş, otoritesi tartışılmayan merkezi bir hükümeti de gerektirmiştir (Şahin, 2007). Yerel ve geleneksel ortamlarından kopan insanların farklı mekânlarda bambaşka bir yaşam tarzıyla hayat mücadelesine girişmesi, kentleşmenin etkisiyle geleneksel grup aidiyetlerinin ve mevcut bütünleştirici değerlerin yavaş yavaş

silinmesi, toplumsal anlamda bir bütünleşme krizine yol açmış; yeni bütünleştirici kimlik ve duygular önemli bir ihtiyaç olarak kendini göstermiştir (Hekimoğlu, 1989: 136).

Milliyetçilik, millî hisse dayalı duygu, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eski bir geçmişe sahip olsa da, bir ideoloji veya siyasî doktrin olarak modern dönemlere ait bir olgudur. Bir ideoloji olarak milliyetçilik, ahlâkî veya normatif bir prensip olarak dünyanın ne şekilde algılanması gerektiğine ilişkin bir inanç sistematiği olduğu yönündedir (Çınar, 2003: 17). Bu haliyle milliyetçilik, bir siyasal örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin ortaya çıkıp evrenselleşmesinde ve yaşanan milletleşme süreçlerinde başat rol oynamıştır. Toplumsal yapı ve zihniyetteki değişme ise doğal olarak siyasî alanda da etkisini göstermiş, modern toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeni siyasî kurumlar ve ideolojik yaklaşımlar gelişmiştir. Modernleşme ile ortaya çıkan kurumsal ihtiyaçlara ise genel itibarıyla milliyetçi prensipler doğrultusunda çözüm üretilmeye başlanmıştır (Şen, 2008: 386). Bu çözüm, sanayileşmeyle birlikte kaybolan cemaat yapısının yerine ikame edilecek daha hayali cemaatleri ifade eden, çok daha geniş ölçekli nüfusu içinde barındıran bir kardeşlik, bir dayanışma, adeta cemaat yapılarının içinde olan, ikame edildiği birincil yapıların özentisi olarak kurulmuş ilişkilerin, mensubiyet duygusunun ön plana çıktığı şartlarda, yani modern toplum şartlarında beliren milliyetçilik ideoloji üzerine odaklanmıştır (Sevil, 2006: 325)

Türköne'ye göre (2003: 202) milliyetçilik, "icat edilir; ancak bu icat modernleşme ile ortaya çıkan köklü bir talebe, bir cemaate bağlanma talebine karşılık düşer. Bu talebi biçimlendirir, kanalize eder." Milliyetçiliğin icadı, kırdan kent ekonomisine geçiş, kapitalizmin sosyal dinamikleri, endüstriyel hayat tarzı ve merkezileşen siyasî iktidarla örtüşür. Geleneksel cemaat yapısının dağılması ile atomlaşan bireyler korkularını telafi edecek, birlikte yaşamaya yeni bir anlam kazandıracak ütopyalara açık hale gelmişlerdir. Devleti daha verimli kılmaya çalışan elitler ve devletle kitleleri özdeşleştirmeye çalışan aydınlar "yeni bir cemaat" olarak millete başvurmuştur. Milliyetçilik, elitler ve kitleler için bir kendini ifade vasıtası, organizasyon temeli haline gelmiştir. Bu haliyle, millet, bireyin hayatını sürdürürken yaslanabileceği bir toplumsal dünya sunmaktadır. Bu bir cemaattir (*Gemeinschaft*), bu cemaatle aidiyet, bireyin kendisini bu cemaatle tanımlamasıdır; bu ise millî kimliktir (Türköne, 2003: 203).

Bu noktada, milliyetçiliği genel bir bakışla "millet kavramını değer sisteminin ve düşünsel dünyasının merkezine koyan siyasi ve kültürel bir

konumlanma” olarak tanımlamak mümkündür. Milliyetçilik yaklaşımındaki temel sorun millet kavramının tanımlanması ve bunun milliyetçilikle ilişkisinin kurulmasında ortaya çıkmaktadır. Milleti ve beraberinde milliyetçiliği tanımlamada pek çok yaklaşım bulunmakla birlikte, özellikle 1980’lerden sonra yapılan çalışmalarda milletin tarihsel bir kurgu olduğunu savunan yaklaşımlar egemendir (Arslan, 2012: 363). Smith (2004: 119), milliyetçilik kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “*Bütüin olarak millet ve milli devletlerin bütüin bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci; bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak; ‘millet’ ve bu millet rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm; milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji; milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket vb.*”

Milliyetçiliğin felsefi bir düşünce, modern bir ideoloji veya mevcudiyete dair bir doktrin olarak kavramsallaştırılması yanında, siyasi bir söylem veya kültürel bir hareket olarak ele alınması da milliyetçiliğin işlevine ilişkin okumayı temelden etkiler. Dil, eğitim ve kültür, milletliğin söylemsel yayılmasının öznel ve kitlesel saç ayaklarını oluşturur. Milliyetçilik; birlikte varoluşa dair özgül bağlamı, milli dil üzerinden işlev gören evrensel bir söylemsel çerçeveye haline getirir (Yalçınar, 2014). Bir ideoloji olarak milliyetçilik, ulusun yanı sıra toplumsal yaşamın doğal temelidir. Bununla birlikte en iyi doğal siyasal birimler, uluslar yani ulus-devletler üzerine temellenmektedir. Bir ideoloji olarak ele alınan milliyetçilik, benzer şekilde grupların kendilerini bir millet olarak tanımlamalarında özellikle de bağımsız bir milli devlet olarak adlandırmalarında teşvik edici bir yönü kendi içinde barındırmaktadır (Kumar 2006: 412). Milliyetçilik, “etnik” ve “yurttaşlık” olmak üzere iki temele dayanmaktadır. Buna göre, bileşik veya üniter bir varlık olarak kurulabilen millet tanımı ile etnik veya yurttaşlık üzerinden belirlenen üyelik kriterleri milliyetçiliğin ana karakteristiğini oluşturmaktadır. Tarihsel olarak ilk ortaya çıkan milliyetçilik türü bireyci ve yurttaşlığa dayalı türdür. Bu türde millet bileşik olarak tanımlanır ve bireyler bütündür. Üyelik kriteri yurttaşlığa dayalı, milliyet ise yurttaşlığa eşittir. Birleşik Krallık, ABD ve Avustralya gibi uluslar bireyci ve yurttaşlığa dayalı olan bu türün örnekleridir. Diğer bir tür ise Fransa ve İsrail örneklerinde olduğu gibi kolektivist ve yurttaşlığa dayalı olan türdür. Burada bölünmez bir bütün olarak milletin üniter bir tanımı yurttaşlığa dayalı üyelik kriterleriyle birleşmiştir (Greenfeld ve Eastwood, 2010: 270).

Milliyetçilik üzerine oluşan literatürde genel kabul gören iki milliyetçilik tipi vardır: (i) *Sivil-medenî milliyetçilik* ile (ii) *etnik-soy temelli milliyetçilik*. Sivil-medenî milliyetçiliğin en belirgin ifadesi yurtseverlik ya da vatanseverlik kavramlarıdır. Burada bir etniden çok vatandaşlık temelli bir millet tanımı söz konusudur ve bu milletin refahı, bu milletin huzuru ve güvenliği için uğraşmak milletin sevmenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sivil milliyetçilik, belirli bir toprak ve bu topraklarda yaşayanların güvenliği ve hakları temelinde tanımlanmıştır. Kültürel olarak nötr, siyasal olarak kapsayıcı olan sivil milliyetçilik, bu çerçevede demokrasi, vatandaşlık ve özgürlük prensiplerinin kurulmasına uygundur. Bu bağlamda, sivil-medenî milliyetçilik devlete sadakati ifade etmektedir. Sivil-medenî milliyetçilik, milliyetçiliğin Avrupa'da ilk ortaya çıktığı şekli olan klasik-liberal milliyetçiliğin de bir yansımasıdır ki, bu durum ortak köken, dil ya da ortak tarihe dayalı etnik-soy temelli milliyetçilikle bağdaşmaz. Buna karşın, 20. yüzyılda en çok üzerinde durulan diğer milliyetçilik türü olan etnik-soy temelli milliyetçilik, temelde milliyetçiliğin olumsuz boyutunu belirtmiş bir önyargıyı ifade eder ve sivil-medenî milliyetçiliğe göre dışlayıcı ve dar kapsamlı bir millet tarifini benimser. Buna göre etnik milliyetçilik, tarihsel olmayan milletlerin çoğalmasıyla ve ortak köken, dil, din gibi unsurların millet olmanın giderek belirleyici ölçütleri olmasıyla ortaya çıkmıştır ve ayrı bir nitelik taşır. Etnik-soy temelli milliyetçilikte sadakat gösterilen, devlet değil, millettir. Zira vatandaşa siyasal bir birim olan devlet arasındaki ilişki de, sadakat ve bağlılık gibi unsurların yanında, duygusal boyut olarak etnik köken, dil, din, kültür gibi etkenler sayesinde sağlanabilir. Ancak, günümüz milliyetçilik yaklaşımlarında sivil ve etnik her iki öğenin birlikte bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Milliyetçiliğe ait kategoriler yalnızca ideal modellerdir; gerçekte milliyetçilik, ağırlıkları değişebilse de, hem siyasî hem de etniktir. Millet olma fikri siyasî bir fikirdir ve siyasî bir unsur taşımayan hiçbir milliyetçilik yoktur. Fakat özü ise azaltılamaz bir biçimde etniktir. Aralarındaki bu ilişki, siyasî bir ruhun hayat verdiği etnik bir gövde şeklinde ifade edilebilir (Şen, 2008: 417-419).

Türkiye'de Milliyetçiliğin Serüveni

Batı'da yaşanan gelişmeler sonrasında Osmanlı toplum düzeni içinde kendini göstermeye başlayan Türk milleti ve Türk milliyetçiliği kavramları hakkında çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar, millet kavramının tanımlama noktasında olduğu gibi, geçmişe dayalı ya da bir tarih ürünü olan

millet anlayışının getirisi olarak milleti; topluluğun kolektif ruhunun ifadesi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu kavramsallaştırmada objektif unsurlar, yani insan topluluğunun millet aşamasına geçebilmesi için, topluluğun aynı etnik özelliklere sahip olması, aynı dili konuşması ve aynı dine inanması gereklidir ki, burada dil birliği, din birliği, yurt birliği veya soy birliği temel kriter olarak alınmaktadır. Millet kavramına yönelik diğer bir yaklaşım ise, kontrata dayalı millet ya da siyasal millet anlayışıdır. Bu anlayışa göre millet, yasa önünde eşit vatandaşların iradi katılımıyla serbestçe oluşan bir olgudur ve esas olan bireylerin iradesidir. Bu anlayış, milletlerin ortaya çıkışlarının yakın geçmişe denk düştüğünü iddia eder ve milletin oluşumunda subjektif unsurları, yani millet olabilmenin temel şartları arasında sayılabilecek ortak bir duygusal birliği, birlikte yaşama istek ve iradesine sahip olmayı ve topluluk içinde var olan dayanışma olgusunu önemli bir etken olarak ortaya çıkarır. Bu yaklaşımlardan hareketle Türk milleti anlayışını ve milliyetçiliği fikrini, tarihi gelişim içinde iki ana kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, tarihsel millet ve milliyetçilik anlayışıdır ve bu dönem 18. yüzyıla kadar olan zaman dilimini kapsar. Diğeri ise siyasal millet ve milliyetçilik yaklaşımıdır ki, bu durum özellikle modernleşme hareketlerinin başlamasıyla canlılık bulmuş ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte resmi bir ideoloji haline gelmiştir (Şen, 2008: 425).

Türkiye'de milliyetçilik devlet bünyesinde ifadesini bulmuş ve bütün faaliyet alanlarında kültürel ve siyasi bakımdan mutlakiyetçi bir boyut kazanmıştır. Türk milliyetçiliği Batı kökenli olmakla birlikte Türkiye'de aldığı şekil orijinalinden farklı olmuştur. Cumhuriyetin ilk yirmi beş yılında Türk milliyetçiliği rasyonalist, laik ve materyalist bir niteliğe sahiptir. Halk ise milliyetçiliği dinle bir tutarak benimsemiştir. 1945'ten sonraki liberalizasyon ortamı milliyetçiliğin içeriğinde bazı değişikliklere yol açmıştır. Rasyonalist ve materyalist bir milliyetçilik anlayışının solcu fikirlerin sızmasına uygun bir ortam hazırlayacağından endişe edilmiştir. 1946 yılı sonlarından itibaren yeni bir milliyetçilik anlayışı belirmiş, Hamdullah Suphi Tanrıöver milliyetçiliğin yeni bir yorumunun yaparak milliyetçiliğin tarih ve dine dayandırılması fikrini ortaya atmıştır (Karpaz, 1996: 212). Türköne'ye göre (2000: 329-330), milliyetçilik evrensel değil, subjektif-tarihsel bir ideolojidir. Milliyetçiliğin icadı, kırdan kent ekonomisine geçiş, kapitalizmin sosyal dinamikleri, endüstriyel hayat tarzı ve merkezileşen siyasi iktidarla örtüşmektedir. Modern merkeziyetçi-millî devlet aynı süreçlere karşılık gelen modern çağın siyasi birimidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu gerek Balkanlar üzerinden gerek Rusya'dan kaçıp sığınana aydınlar yoluyla etkisi altına alan milliyetçilik türü Almanya kökenli olan kan bağına, ırka veya etnik kökene bağlı olan bir milliyetçilik türü olmuştur. Türk milliyetçileri Almanya'da olduğu gibi kan bağı temelinde oluşan bir etnik hatta ırk temelinde bulmuşlardır. Bu formüle göre Alman ana babadan doğan Alman; Türk ana babadan doğan Türktür. Oysa Fransa veya Britanya'da o vatanda doğan kimden doğarsa doğsun o ülkenin vatan-daşı olarak kabul edilmiş, aynı toprak üzerinde doğup büyüyenlerin ulusu oluşturduğu kabul edilmiştir. Bu ikinci tür milliyetçilik devlet ile sorunu olmayan, yöneten devletin meşru olduğu ve yurttaşın devleti olmasının yerinde ve adil olduğu genellikle kabul görmüştür. Fransız veya Britanya devleti o topraklar üzerinde doğan herkesin devleti olup, yurttaşlık tanımı için ırk veya etnik köken temelinde ayırım yapmamaktadır. Kurtuluş Savaşı'nda da bu toprak için dövüşen herkes has vatan evladı olarak Türk olarak kabul görmüştür. 1920'lerde Lozan Antlaşmasıyla kurulan yeni ulus-devletin temel milliyetçilik anlayışı da bunu yansıtan bir iradi (istenççi/voluntary) tercih üzerine bina edilerek yürürlüğe konmuştur. Bu topraklarda doğmuş olanlar kendilerini Türk olarak kabul ettikleri sürece devletin has evlatlarıdır. Böylece yurt ve yurttaşlık esaslı olarak milliyetçilik, etnik/ırk temelli milliyetçilik olarak iki tür Türk milliyetçiliği ortaya çıkmış ve toplumda taraftar bulmuştur (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2014: 4-6). Andrews'a göre (1992: 10), Türkiye bağlamında etnik ile ulusallık arasındaki farklılığı vurgulamak özellikle önemlidir. Çünkü Cumhuriyetin temel ilkeleri, ilk yıllardan itibaren, Türk sözcüğünün etnik anlamda kullanımıyla ulusal anlamda kullanımını birleştirmiş ve bu iki kullanım arasında herhangi bir net ayırım koymamış ve bu belirsizlikten doğan yanlış anlamaları görmezden gelmiştir.

Türkiye'de milliyetçilik türdeş bir söylem değildir; yer yer birbirinden farklılaşmış, yer yer birbirinin içine girmiş, yer yer birbirine eklenmiş söylemler dizisidir. Tanıl Bora (1994; 2004), Türkiye'de beş milliyetçilik söylemi ayırt eder: Bunlardan birincisi, ulus inşa ve ebediliği misyonuna odaklanmış Kemalist resmi milliyetçiliktir. İkincisi, Kemalist resmi milliyetçiliğin sol iddialı bir değişkesidir; Türk milliyetçiliğinin vatan ve vatan-daşlık bağına dayalı hümanist-evrenselci kolunu temsil eden bu milliyetçilik söylemi, modern ulusu laikliğin, kalkınmanın ve bağımsızlığın tarihsel öznesi olarak görür. Üçüncüsü, liberal bir perspektifle kurulan Batıcı, medeniyetçi milliyetçilik söylemidir; güçlü bir kapitalizmi, piyasa toplumunu milliyetçiliğin temel hedefi ve ulusun güvencesi olarak gösterir. Irkç-etnisist Türk milliyetçiliği, Türkiye'deki milliyetçi söylemlerden dördüncüsüdür;

kaynağını Türkçü-Turancı akımda bulur ve Türklüğü kültürel etnisite temelinde tanımlar. Türkiye'deki milliyetçi söylemlerin beşincisi muhafazakâr milliyetçiliktir; dine, milliyetçiliğin asli unsuru konumunu veren bu milliyetçilik söylemi, geleneği, milliyetçiliğin yeniden inşa yolu olarak anlamlandırır. Bu milliyetçi söylemlerin her biri birbiriyle hem alışveriş hem de rekabet halindedir (Akt. Atılgan, 2009: 3).

Türkiye'nin siyasal kimliği Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet inşa sürecinde kökleşmişmiştir. Osmanlı entelektüelleri Osmanlı yurttaşlığına dayanan liberalizm, Müslümanlık dayanışması üzerinde yükselen İslamcılık ve Türk milliyetçiliği olmak üzere üç temel ideolojik perspektif ortaya koymuşlardır. Yeni bir ulus-devlet inşa sürecinden doğan Türkiye Cumhuriyeti devleti radikal bir sekülerizm anlayışına dayanırken, Alevilik ve Kürtlük gibi etno-dinsel kimlikleri de ulus-devlet kimliğinin dışında tutmuştur (Kösebalaban, 2011).

AK Parti'nin Milliyetçilik Anlayışı Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi

AK Parti döneminde, milli kimlik ve milliyetçilik vurgusu, Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde ifade edilmeye başlamıştır. Kemalist geleneğe meydan okuyan Müslüman bir milliyetçilik ile birlikte din kardeşliği bağlamında Kürt meselesinin ele alınışı ve milli kimliğin yeniden inşa çabası dikkat çekmektedir (Koyuncu, 2014: 22). Başka bir ifadeyle, AK Parti döneminde geleneksel Kemalist politikalarından farklı olarak Kürt kimliğinin varlığını kabul etme eğilimleri AK Parti'nin milliyetçilik anlayışının temel karakteristiğini oluşturmaktadır. AK Parti'nin metinlerine ve siyasal söylemine bakıldığında milliyetçiliğin millet, milli çıkarkar ve devlet gibi çekirdek unsurlarını içerdiği, ancak bunların Kemalist milliyetçilikten farklı bir içerik kazandığı görülmektedir. AK Parti milliyetçiliğinde millet kavramının ortak İslami değerler ve Osmanlı geçmişi temelinde kurulduğunu, Türklük ile özdeşleştirilen ulus tasavvurunun ise Sünni-İslam anlayışı içinde ağırlığını yitirdiğini söylemek mümkündür. Tarihsel milli çıkar ögesi de Osmanlı İmparatorluğu'nun kudretine yeniden ulaşmak şeklinde ifade edilmektedir (Saraçoğlu, 2013: 54-55). White (2013) "Müslüman Milliyetçilik ve Yeni Türkler" (Muslim Nationalism and the New Turks) adlı çalışmasında Türkiye'nin İslam'a eklenilen milliyetçilik modelini analiz etmiş ve milliyetçiliğin temel elementlerini kan, saflık, militarizm, Müslüman ve Türk olmak şeklinde ortaya koymuştur. White,

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan Kemalist ulusal kimliğinin Müslüman kimliği ve kültürü ayrıcalığına dayanan heterodoks bir milliyetçilik anlayışına evrildiğine işaret etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren İslam, Türk kimliğinin temel bir parçası olmuştur ve bu nedenle de milliyetçilikten ayrı olarak düşünülmemiştir. Müslüman ve Türk kimliğinin zımni olarak eşit olması günümüzde artık açık bir söyleme dönüşmüştür. Daha önceki hükümetler milliyetçi ve dini duygulara hitap etme yoluna gitmiş olsalar da AK Parti bunu egemen bir siyasal söylem haline getirmiş ve dindar milliyetçilik kimliğini yaratmış ve laik-milliyetçi paradigmanın tek-kültürlü anlayışına karşı yeni argümanlar geliştirmiştir (Armstrong, 2012: 136). AK Parti Türkiye sağının geleneksel beslenme kanalları olan İslami muhafazakârlık ve milliyetçiliğin temel öğelerini içerisinde barındırmakla birlikte benimsediği milliyetçiliğin sembolik/söylemsel unsurları üzerinde İslamcı-muhafazakârlığın belirleyiciliği bu partiyi Türkiye'nin ideolojik haritasında belirli bir konuma yerleştirmektedir (Saraçoğlu, 2011). AK Parti'nin ulus-devlete dair stratejilerinin önemli bir enstrümanını "ulusal-kimlik" oluşturmaktadır ve ulusal kimlik daha çok algı kategorilerine ve söyleme ilişkindir. Türkiye'de ulusal-kimlik yapısının en önemli özelliklerinden biri Müslümanlığın bir değer olarak korunmasıdır. İslâmî hareket, 1980 sonrasında Kürt ve Alevi hareketleri gibi mağduriyet üzerine kurulu kimlik siyasetlerinden biriyken, küreselleşme sürecinde kültürel kimliklere vurgunun artmasıyla birlikte AK Parti'nin iktidarı döneminde diğer kimlik hareketleri içinde avantajlı bir konuma gelmiştir (Koyuncu, 2014).

Saraçoğlu (2011: 39)'na göre, AK Parti'yi Türkiye sağının ideolojik haritasında özgül bir konuma yerleştiren şey ve diğer sağ partilerden ayıran şey Tanıl Bora'nın Türkiye sağının üç hali olarak tanımladığı milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslam cılık'tan İslamcılığın ve muhafazakârlığın Türkiye'deki ideolojik referanslarının partinin milliyetçiliğini hem söylemsel hem de sembolik açıdan belirleme gücüne sahip olması ve ona özgül bir içerik kazandırmasıdır. Bu bakımdan AK Parti söyleminde milliyetçilik ile İslamcılığın veya muhafazakârlığın biraradığı bir tür Türk-İslam sentezi olarak görülmemelidir. Türk-İslam sentezi kurgusu "millî" kimlik ile "dinî" kimliğin birbirlerinden ayrı bir varoluşa sahip olduğu varsayımını içerir. Sentez aslında "sentez öncesinde" birbirinden ayrı var olabilecek kimliklerin birbirleriyle buluşturulması çabasını ifade etmektedir. AK Parti için ise "millî" olan ile "dinî" olan birbirleriyle sentezlenmesi tahayyül edilemeyecek

kadar içsel ve zorunlu bir ilişki içerisindedir. İçeriği İslamî-muhafazakârlik tarafından belirlenen bu milliyetçilik, Türklük vurgusu üzerine bina edilmiş, etnisist yönleri baskın klasik/resmi milliyetçilikten farklı bir pozisyonu temsil etmektedir.

Siyaset dil üzerinden yürütülmekte, siyasal gerçeklikler dil yoluyla paylaşılmaktadır. Politik söylem çözümlemesinin görevi siyaset veya siyasal davranışlar ile dilsel davranışı ilikilendirmektir. Siyasal söylem üç stratejik fonksiyon üzerinden işlemektedir: Zorlama ve direnç (*coercion and resistance*), meşrulaştırma ve gayrimeşrulaştırma (*legitimization and delegitimization*), temsil ve yanlış temsil (*representation and misrepresentation*). Siyasal konuşmalar genellikle yasal ve fiziksel yaptırımlarla desteklenmektedir. Dayatılmış konuşma davranışlarında sorulara yanıt verme davranışı pek görülmez. Siyasal aktörler söylem yoluyla gündemi belirlerken ve konuşma konularını seçerken zorlayıcı bir konuşma eylemi içinde olmakta, diğerlerinin dil kullanım eylemlerinin önüne geçmek için sansür ve erişim engeli gibi kontrol mekanizmalarını kullanmaktadır. Meşrulaştırma fonksiyonu aslında zorlama fonksiyonu ile yakından ilişkilidir. Farklı siyasal ilgilere sahip bireylerin rejimin kurallarına uymalarını sağlayan unsur açık veya imalı bir şekilde dilsel iletişimdir. Karizmatik lider projeksiyonu ve liderin kendini tanıtmayı teknikleri meşrulaştırmayı güçlendirmektedir. Gayrimeşrulaştırma da meşrulaştırmanın muadilidir ve yabancılar, muhalif toplumsal gruplar gibi ötekilerin düşmanlaştırılması ve olumsuz bir şekilde sunulması yoluyla işlemektedir. Daha çok suçlama ve hakaret etme gibi konuşma edimleriyle inşa edilmektedir. Siyasal kontrol bilginin kontrolünden geçmektedir. Temsil ve yanlış temsil süreçleri de bilginin kontrol edilmesiyle yürütülmektedir (Chilton ve Schaffner, 2011: 311-312). Siyasal söylem tüm yurttaşlar açısından bir anlam ifade etmektedir. Başbakan düzeyindeki üst düzey siyasetçilerin söylemleri alıntılanarak kitle iletişim araçları yoluyla dağıtılmaktadır. Medyadaki bu egemen tezahürleri aynı zamanda iktidarlarının da bir tezahürüdür (Van Dijk, 1999: 364).

Çoban'a göre (2003), söylem tüm düşünsel üretim sürecinin dayandığı temel alandır. Söylem kültürel ve ideolojik alanlar dışında ekonomik ve politik alanlarla da ilintilidir ve tüm alanların kendilerini yeniden anlamlandırdıkları ve toplumsalla ilintilendirdikleri bir süreci ifade eder. Söylemsel bilgi gerçeğin dilde şeffaf bir temsiline ürün değil, fakat gerçek ilişkiler ve durumlarla ilgili dilin ifadesinin bir ürünüdür. İdeolojik iktidar, olayları belirli bir yönde anlamlandırma iktidarını da ele geçirmiş bir iktidardır. Burada önemli olan

bir rızanın üretilmesidir. Rızanın üretilmesini sağlayan devletin ideolojik aygıtları iktidarın söylemini kullanarak özneleri şekillendirmektedir. İdeolojik söylem öznenin ikna edilmesi amacına yöneliktir ve bu nedenle özneleri kendi safına çekmek için ikna edici bir dil kullanır. Dil, toplumdan ve toplumun bilincinden ayrı değildir. Fairclough v.d.'ne göre (2011: 370), söylem toplumu ve kültürü inşa eder ve sosyal yaşam alanını dünyanın temsili, insanlar arasındaki sosyal ilişkiler, sosyal ve bireysel kimlikler olmak üzere üçe ayırır. Söylem bir ideolojidir ve ideolojiler, toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerini yeniden üretme ve temsil etme biçimlerini içermektedir. Söylem bir bağlam olmaksızın üretilmez ve bu nedenle geçmişte üretilmiş olan söylemlerle bağlantı içindedir ve tarihseldir.

Fairclough ve Fairclough (2012: 89-92), siyasal söylem çözümlemesi için önerdikleri şemada çeşitli kategoriler oluşturmuşlardır. Bunlar; iddia/sav, durum, amaç, değer ve çözüm şeklinde belirlenmiştir. Bütün bu süreç ikna edici temsilleri içermektedir. Siyasal söylem çözümlemesi siyasal söylem yoluyla siyasal gücün yeniden üretilmesine ve dil ile siyaset arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Antik demokrasilerde olduğu gibi modern demokrasilerde demokratik ve oligarşik eğilimlerin bir kombinasyonudur. Demokratik siyasetin içinde çatışma ve işbirliği birlikte varolmaktadır. Siyaset sadece uyumsuzluk ve çatışma ortamında değil, aynı zamanda bir belirsiz koşullar, tamamlanmamış hali ve bir risk içinde yürütülmektedir. Bütün bu kısıtlamalar karar almanın rasyonelitesini etkilemektedir. Siyasal alanda retorik ikna etmeyi ve gerekçelendirmeyi sağlamaktadır.

Söylem çözümlemesinin pek çok farklı teorik boyutu bulunmaktadır. Söylem kelimesi genelde soyut bir anlamda kullanılmakla birlikte belirli bir grubun ifadelerine referans vermek amacıyla da kullanılmaktadır. Fiske (1987: 14), söylemi toplumun bir kesiminin çıkarlarına hizmet etmek için tutarlı anlam setleri kurmayı ve dağıtmayı sağlayan bir temsil dili veya sistemi olarak tanımlamaktadır. Fairclough (2003: 124) söylemi dünyanın temsil yolları olarak görmektedir. Farklı söylemler dünyaya ilişkin farklı bakış açıları içerir. Van Dijk (2011: 394), ideolojik söylem çözümlemesini sosyo-bilişsel temsillerin altında yatan ifadeleri göstermek olarak tanımlamaktadır. Söylemin ideolojik düzeyi kimlikleri, amaçları, eylemleri, norm ve değerleri yeniden üretmekte ve onların izlerini taşımaktadır. İdeolojik söylem çözümlemesi, söylem üzerindeki toplumsal ve bilişsel kısıtlamaları da hesaba katmalıdır. Van Dijk, ideolojik söylemin “ideolojik kare” stratejisiyle işlediğini vurgulamaktadır. Bu şemaya göre, ideolojik

anlamlar kendinin olumlu özelliklerini vurgulama, olumsuz yönlerini gizleme; ötekinin olumsuzluklarını vurgulama ve olumlu yönlerini gizleme stratejileriyle inşa edilmekte, “biz” ve “onlar” üzerinden bir kutuplaşma yaratılmaktadır. İdeolojik söylem, kendini olumlu, ötekini ise olumsuz sunma stratejisine dayanmaktadır.

AK Parti'nin dilini ve temsil anlayışını üreten durum tanımlayıcısı olarak Parti'nin kurucu Genel Başkanı, eski Başbakan ve şu andaki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kamusal söylemleri dilin bir meşrulaştırma ve ikna aracı olarak nasıl kullanıldığını ve dil dolayısıyla nasıl bir söylem üretildiğini gösteren örnekler sunmaktadır. Bu çalışmada, egemen siyasal söylemler Fairclough ve Fairclough (2012) tarafından ortaya koyulan söylem çözümlemesi kategorileri üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır.

AK Parti'nin 2023 Siyasi Vizyon Belgesi'nde yer alan ifadeler şöyledir (<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon#bolum>):

“AK Parti farklı siyasi çizgilerden gelen kişilerin belli değerler ve belli ilkeler üzerinde buluşma noktası olarak kendisini konumlandırmaktadır. Hareketinin merkezine tek bir dini anlayışı, mezhebi veya etnik özelliği yerleştirerek “biz ve diğerleri” ayrımı yapan ayrışmacı kimlik siyaseti, hem siyasi alanda kutuplaşmaya sebep olmuş, hem de partilerin marjinal kalmasını sağlamıştır. AK Parti ise bütün toplum kesimlerinin her türlü meselesini siyasetinin konusu yapmış, genel bir demokratikleşme çerçevesinde temel sorunların çözülebilmesi için uğraşmıştır. Daha kucaklayıcı birlik siyaseti izlemesi, AK Parti'yi hem büyütmüş, hem de Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünün sigortası haline getirmiştir.”

Burada bir durum tanımı yapılarak tekçi bir kimlik anlayışının yerine çoğulcu bir kimlik anlayışına odaklanıldığı vurgulanmış ve birlik siyasetine odaklanıldığı belirtilmiştir. Bir değer tanımı yapılarak bu siyasetin Türkiye'nin birlik ve bütünlüğün teminatı olacağı vurgulanmıştır. Söylem; durum, amaç ve değer çizgisi üzerinden işletilmiştir.

AK Parti'nin milliyetçilik anlayışı, “*Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet*” şiarıyla sloganlaştırılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından yaptığı balkon konuşmasında ve halka seslendiği diğer tüm konuşmalarında bu sloganı kullanmaktadır. Balkon konuşmasındaki şu bölüm bu sloganın açıklaması olması açısından dikkate değerdir:

“Kardeşlerim, hepimiz aynı ecdadın, aynı kültürün ve aynı medeniyetin ve aynı tarihin evlatlarıyız. Siyasi görüşlerimiz farklı olabilir, yaşam tarzlarımız farklı olabilir, inançlarımız, mezheplerimiz, değerlerimiz, etnik köken ve dillerimiz farklı olabilir. Ama biz, hepimiz bu ülkenin evlatlarıyız. Hepimiz bu ay-yıldızlı bayrağın gölgesi altındayız. Her birimiz bu devletin sahipleriyiz. Müslüman,

Hristiyan, Musevi, Süryani, Ezidi'den önce Türkiyeli vardır. Alevi'den, Sünni'den önce Türkiyeli vardır. Türk, Kürt, Arap, Laz, Gürcü, Boşnak, Çerkez, Roman, Pomak'tan önce, Rum, Ermeni'den önce Türkiyeli vardır. Bugünden itibaren yeni bir toplumsal uzlaşma anlayışıyla farklılıklarımızı zenginlik olarak görerek, ama farklılıklar değil ortak değerlerimizi öne çıkararak yeni bir istikbali inşa etmek istiyorum.” (<http://www.AKParti.org.tr/site/haberler/12.-cumhurbaskani-erdoganin-cumhurbaskanligi-balkon-konusmasinin-tam-metni/66015#1>).

Bu açıklamasında Erdoğan, Türkiye'nin etnik ve dinsel mozağine vurgu yaparak çoğulculuk temasını işlemiştir. Ayrıca, geleneksel milliyetçiliğin en temel sembolü olan bayrak metaforuyla -kendi tabanına yabancılaşmamak için- geleneksel milliyetçilikten ayrılmamış ve toplumun milliyetçi kesimlerini de kapsayan bir dil kullanmıştır. Bu kapsayıcı dil, Kemalist milliyetçilik anlayışından daha farklı bir ton içermektedir. Kürt sorununa getirdiği yeni boyutu, tüm farklı kimliklere aynı ve eşit mesafede yaklaşılacağı vurgusuyla bir anlamda toplumsal tepkileri hafifletme olarak da değerlendirmek mümkündür. Söylem, ortak değerler etrafında birleşmeyi bir çözüm olarak sunarken diğer taraftan farklılıkların da altını çizmektedir. Bu yönüyle, Türklük çağrışımları baskın olan Kemalist milliyetçilikten ve anaakım milliyetçilik anlayışından ayrılmaktadır.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2013 yılında Midyat'ta yaptığı bir konuşmada Kürt sorununa çözüm arayışı bağlamında BDP ve MHP'ye sert çıkarak, *“Bu süreçte kimse bizim karşımıza Kürtlükle de Türklükle de çıkmasın. Biz her türlü milliyetçiliği, ayaklarının altına almış bir iktidarız. Kuru milliyetçilik yok.”* ifadesini kullanmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22621388.asp>). Bu ifade, Kürt sorununa yönelik olarak inşa edilen çözüm sürecini meşrulaştırmaya dönüktür. Erdoğan, milliyetçiliğe bir olumsuz bir anlam yükleyerek her türlü milliyetçiliğe karşı bir siyaset dili kullanmıştır. Burada, asıl olumsuzlanan “ırkçı” temelli bir milliyetçiliktir. Bu söylemde, ırkçılığa karşı olma değeri üretilmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 1. Olağanüstü Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada Meclis'in 23 Nisan 1920 tarihindeki görünümüne atıfta bulunarak idellaerindeki temsil biçimini şu ifadelerle resmetmiştir:

“... İlk Meclisteki muhteva tam anlamıyla bir Türkiye manzarasıydı, orada Türkler vardı, Kürtler vardı, Araplar vardı, Çerkezler vardı, Gürcüler vardı, Arnavut vardı, Boşnak vardı, Roman vardı, orada Sünniler vardı, Aleviler de vardı, milletin bütün unsurları işgali sona erdirmek, Kurtuluş Savaşını sevk ve idare etmek, zafer kazanmak için gönül birliği yapmışlardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin mayası işte orada, o ilk Mecliste atılmıştı, kurulacak devlet herkesin devleti olacaktı, millet bütün fertleriyle, bütün unsurlarıyla barış ve hoşgörü içinde yaşayacak,

birbirinin inançlarına, değerlerine saygı içinde geleceği inşa edecekti. Kardeşlerim, farklılıklar bir zengin olarak görülecek, Osmanlı coğrafyasındaki bir arada yaşama kültürü Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam edecekti. İşte sonraki yıllarda bu ilk Meclisteki umut ve uyum ne yazık ki muhafaza edilmedi. Millet devletine istikamet çezecekken, millet kendi devletini bu şekilde sahiplenecekken, devlet milletine istikamet çizmek istedi, devlet vatandaşın her şeyine karışmaya, her şeyini düzenlemeye, hatta kılık kıyafetini, müziğini dahi şekillendirmeye çalıştı, tek tip bir millet oluşturmak istendi, adeta tornadan çıkmış gibi şeklen, fikren, her biri birbirine benzeyen fertler imal edilmek istendi. O kadar ki, bütün farklılıklar ret edildi, etnik kökenler, diller, inançlar, değerler ret edildi, farklı olana tahammül edilmedi, farklı kıyafete, farklı düşünceye, değerlerin, inançların yaşatılmasına müsaade edilmedi..." (http://www. AKPartiarti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-ak-parti-1.-olaganustu-buyuk-kurultayinda-yaptigi-konusm/66343#).

Bu açıklamada Osmanlı'nın çokkültürlü yapısının Meclis'e yansıması olumlu ve bunun Türkiye Cumhuriyeti döneminde devam etmemesi ise olumsuz bir durum olarak sunuluyor. Bu olumsuz çerçeveye içinden AK Parti'nin çoğulcu toplum anlayışını tanımlayan referanslar da vurgulanmış oluyor. Burada kurucu ideoloji olumsuzlanarak dinsel ve etnik öğelerin temsiline yer verilmediği algısı güçlendirilmekte ve bu şekilde AK Parti'nin millet kurgusu meşru bir temele oturtulmaktadır. Cumhuriyet ideolojisinin dışlanan iki kesimini oluşturan dindar kesim ile Kürtler bu ortak zeminde birleştirilmekte ve Kürtler ve dindarlar Cumhuriyetin yurttaş kurgusunun dışında kalan kimlikler olarak "mağdur olma" değeri çerçevesinden gösterilmektedir. Böylece, bu ortak nokta AK Parti'nin Kürt siyasetinin de bir gerekçesini oluşturmakta, etnisiteyi dışlayan dinsel-kültürel temelli bir ortaklık millet kurgusu için yeterli görülmektedir.

AK Parti kullandığı söylemler ve semboller aracılığıyla bir hegemonya inşa etmektedir. AK Parti'nin sağ ideolojik mirasa olan bağlılığını Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu ifadelerinde görmek mümkündür ((http://www. AK Partiarti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-ak-parti-1.-olaganustu-buyuk-kurultayinda-yaptigi-konusm/66343#1):

"... Sanmayın ki 13 yıllık bir yoldan geliyoruz, biz asırlardır yürüyoruz, asırlardır hem vatanımızı, hem milletimizi, hem de elimizin ulaşabildiği tüm mazlumları korumak için, gözetmek için, dünyayı daha yaşanabilir bir yer haline getirmek için mücadele veriyoruz. Biz, kökü mazide olan atiyiz. Biz, kökü olmayan, ruhu olmayan, geçmişle irtibatlarını koparmış bir parti, böyle bir hareket asla değiliz. Bu harekette Abdülhamid Han'ın dirayeti, Fatih Sultan Mehmet'in kahramanlığı, Osman Gazi'nin basireti, Nureddin Zengi'nin cesareti, Sultan Alparslan'ın imanı vardır. Bu harekette Gazi Mustafa Kemal'in ufku, vizyonu, hayalleri vardır. Bu harekette merhum Andan Menderes'in millet uğruna verilmiş canı vardır. Bu harekette, hiç şüphemiz olmasın, eski Başbakanlarımızdan Necmettin Erbakan'ın da alın teri vardır. Bu harekette

eski Başbakanlarımızdan, Cumhurbaşkanlarımızdan merhum Turgut Özal'ın da emeği vardır. Bu hareket, 14 asır önce Mekke'nin yalçın dağlarına inzal olmuş, Allah kelamını, onun alemlere rahmet olarak gönderilmiş Nebisini kendisine rehber edinmiş bir harekettir. Bu hareket, Ahmet Yesevi'den Mevlana'ya, Hacı Bektaş-ı Veli'den Hacı Bayram-ı Veli'ye, Yunus Emre'den Fuzuli'ye, Ahmedi Hani'den Melaye Ciziri'ye, Nazım Hikmet'ten Necip Fazıl'a, Mehmet Akif'ten Sezai Karakoç'a kadar o tatlı pınarlardan kana kana içmiş, o bereketli pınarlardan beslenmiş bir harekettir..."

Sağı temsil eden ideolojik miras ile kurulan bu organik bağ bir anlamda hegemoni inşasını sağlayan bir harç işlevini görmektedir. Erdoğan, geniş ölçekli bir toplumsal taban üzerinden yükseldiklerini ve kapsayıcı bir kitle partisi olduklarını vurgulamanın bir yolu olarak toplumsal karşılığı olan ve simgesel değer taşıyan siyaset ve kültür dünyasından kişilere referans vererek siyasal temsilinin kapsayıcılığını ve halka yakınlığını ifade etmiş olmaktadır. Bu ortak toplumsal değerler, AK Parti'nin din ve milliyetçilik anlayışını ve bir bütün olarak ideolojisini temsil eden semboller olarak halkla olan bağlarını güçlü tutmasını sağlamaktadır.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığı döneminde farklı tarihlerde yapmış olduğu çeşitli kamusal konuşmalarda AK Parti'nin milliyetçilik anlayışının izlerini sürmek mümkündür. Örneğin;

"Kalıcı olan millettir, bayraktır, vatandır, devlettir. Bizler bu makamlarda baki değiliz." (Tığ ve Diğ., 2010: 209).

"Bu millet her türlü zorluğu, engeli aşacak, her sorunu çözecek güce, iradeye, ferasete, dirayete sahiptir." (Tığ ve Diğ., 2010: 210)

Bu ifadelerde milliyetçiliğin temel kutsalları olan millet, vatan, bayrak ve devlet gibi semboller ve milletin kalıcılığı vurgulanmaktadır. Milliyetçi ideolojinin temel kavramları üzerinden anlam kapanmaktadır. Bu tür kavramların, milliyetçilik ideolojisine bağlı kesimler açısından anlamı yeniden üretilmekte ve siyasal söylem kitleleri etkileme gücünü milliyetçi bir söylem üzerinden kurmaktadır. Benzer anlamlar, kitleler üzerinde pozitif çağrışımları olan şu ifadelerde de üretilmektedir:

"Sosyal dokumuz, manevi haritamız, siyasi birliğimiz, devlet ve millet mefkuremiz birlik esası üzerine yükselir aslında." (Tığ ve Diğ., 2010: 212).

"Millet olarak bekamız, huzurumuz, mutluluğumuz, Türkiye'nin birlik ve dirliğindedir." (Tığ ve Diğ., 2010: 212)

Birlik, dirlik, huzur, devlet ve millet mefkuresi gibi kavramlar Türkiye siyasetine egemen olan temel milliyetçilik kavrayışına uygun düşmektedir. AK Parti'nin milliyetçilik söylemindeki belirgin kırılma "demokratik açılım"

olarak adlandırılan Kürt sorununu çözmeye dönük politikasından önce ve sonra daha net ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki;

“Demokratik açılım adıyla başlattığımız bu süreç aslında çok yönlü bir Milli Birlik sürecidir. Çünkü bu mesele bir millet meselesidir, bir devlet meselesidir. Bu açılımın konusu sadece terör değildir; ülkemizin esenliğinin, insanlarımızın kardeşliğinin önündeki her engel bu açılımın konusudur. Bu açılım bir sevgi açılımıdır, bir barış açılımıdır, bir kardeşlik açılımıdır. Bu toplumsal bir tazeleme açılımıdır, bilinçlenme açılımıdır.” (Tığ ve Diğ., 2010: 213)

Kürt sorununa bütüncül bir çözüm olarak önerilen bu politikayı tarif ederken yine “*milli birlik*” vurgusunun yapılması, geleneksel milliyetçilik anlayışından bir kopuşu ifade eden bu politikayı yine milliyetçi bir kavram setiyle açıklayarak, Türkiye'nin bir ulus-devlet olarak temel harcını oluşturan milliyetçilik ideolojisinin kitleler üzerindeki sihirli etkisinden yararlanmak suretiyle milliyetçi toplum kesimlerini rahatlatmaya dönük bir strateji olarak değerlendirilebilir. Keza, milli değerler ve milli irade vurguları da bu stratejinin birer tezahürleridir. Örneğin, şu ifadeler bu stratejiyi destekler niteliktedir:

“Bizi biz yapan, bizi millet kılan değerlerimizi korumak, temel görevimizdir. Aksi takdirde, temelsiz, köksüz kalırız. Değerlerimiz olmadan, onlara fedakarca sahip çıkmadan, bu ülkenin tapusunu elimizde tutamayız.” (Tığ ve Diğ., 2010: 214).

“Yıllarca milletin iradesini küçümseyerek, yok sayarak, halkın değerlerini yadsıyarak, milli iradeyi güçsüz ve devre dışı bırakmaya çalışmak, Allah aşkına siyaset midir? Milletin ak dediğine kara demek, halkın sevincini paylaşmamak siyaset midir?” (Tığ ve Diğ., 2010: 215)

“Aynı vatan üzerinde, aynı bayrak altında, ortak bir kaderi paylaşarak, geleceği birlikte inşa edeceğiz. Bizim umudumuz var... bizim hayallerimiz var... bizim, ulaşmak noktasında kararlı olduğumuz çok yüksek hedeflerimiz var... onun için, Milli Birlik ve kardeşlik dedik. Onun için, demokratik açılım süreci dedik. 7 yılda bunun alt yapısını yaptık.” (Tığ ve Diğ., 2010: 77)

“Türkiye'nin ihtiyacı, Türkiye'nin özlemi ayrılık siyaseti, hizip siyaseti, zümre siyaseti, kavim siyaseti, kabile siyaseti, sınıf ve bölge siyaseti, mezhep ve meşrep siyaseti değildir. Türkiye'nin özlemi birlik siyasetidir.” (Tığ ve Diğ., 2010: 51)

Tüm kimlikleri kapsayan ve kardeşlik temasına dayanan bir anlayışı ortaya koyan bu ifadeler millet vurgusuyla pekiştirilmektedir. Burada, “millet” kavramının modernitenin yurttaşlık esasına dayanan bir anayasal kategori olmak yerine kimlikler üzerinden tanımlanan bir aidiyet olarak kullanıldığı ve bir birlik siyaseti ekseninde tanımlandığı görülmektedir. Milli değerler

vurgusu da milliyetçiliğin ayrılmaz parçası olarak görülen din unsuruna referans vermektedir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde din ile milliyetçilik hem amaçlanandan hem de Avrupa'daki gibi din-milliyetçilik karşıtlığından farklı bir seyir izlemiştir. Doğu toplumlarında "milliyetçilik" olarak ifade edilen ideoloji, adı aynı olmakla birlikte Batı'daki milliyetçilik örneklerine vücut veren sosyo-kültürel dinamikler ile ilintili olmadan gelişim gösteren bir olgu olarak belirmektedir. Doğu toplumlarında varolan unsur, zaman zaman milliyetçilikle örtüşen bazen de ondan bağımsız olarak ortaya çıkan o topluma özgü bir "popülizm"dir ki, bu "popülizm"ın en fazla beslendiği kaynak Müslüman toplumlarda, İslâm dinidir. Doğulu Müslüman toplumlardan birisi olarak Türk toplumunda da milliyetçilik son tahlilde dinsel bir söyleme sahiptir ve dolayısıyla cemaatçilik anlayışı Türk milliyetçiliğinin temel dayanağını oluşturmaktadır.

Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından 1 Eylül 2014 tarihinde TBMM'ye sunulan 62. Hükümet Programı (<http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HProgram.pdf>) AK Parti'nin milliyetçilik kavrayışını göstermesi açısından önemlidir. Etnik ve dinsel kimlikleri barıştırmayı ve birleştirmeyi ön plana çıkartan bu milliyetçilik kavrayışının yurttaşlık anlayışı yerine etnik ve dinsel kimlik vurgusuna dayandığı görülmektedir. Ancak, bu kimlik siyasetinin en önemli taşıyıcısı da din unsurudur. Yine milliyetçiliğin birleştirici unsuru olan ortak geçmiş, tarihsel miras ve kültürel aidiyet gibi birleştirici temaların altı çizilmiştir. Bu birlik siyaseti vurgusuyla bir taraftan "çözüm süreci" siyasetinin toplumda yarattığı/yaratacağı düşünülen kutuplaşma önlenmek istenmekte, diğer taraftan da Cumhuriyetin milliyetçilik ideolojisi içinde Türk üst kimliği altında toplanan başat bir etnik kimlik olan Kürt kimliğine alan açılmaktadır. Bütün bu birlik söylemi köklerini Osmanlı'nın çok kültürlü yapısından almaktadır.

"Çözüm süreci başta olmak üzere ülkemizin iç meseleleri aşılırken, millet olarak dünyadaki yarışta konumumuz güçlendirilecektir. Milletimiz, odağında çokluk içinde birlik ve kardeşlik olan büyük bir medeniyetin mirasçısı ve taşıyıcısıdır. Devletler ve milletler ancak ve ancak aidiyet bilinciyle ayakta dururlar, eğer bir toplumda aidiyet bilinci zayıflamışsa, devlet bir grup vatandaşını dışlamışsa, ötekileştirmişse, o andan itibaren o devletin ayağa kalkması, o milletin felah ve sükun bulması mümkün değildir. Dünyada hiçbir ülke medeniyet mirası bakımından bizim ülkemiz kadar şanslı ve birikimli değildir. Eğer insanlık tarihi kadim, modernite ve küreselleşme gibi evrelere ayrılırsa şunu çok açık bir şekilde söyleyebiliriz ki bu ülke, bu aziz topraklar, sadece jeostratejik değil aynı zamanda jeokültürel önemi haiz topraklar kadimin bütün renklerini bünyesinde barındırır. Şimdi büyük ve yeni bir kültürel uyanışın arifesindeyiz. Bu yeni

kültürel uyanış, bütün insanlığa evrensel bir medeniyet çağınsıdır. Bu bakımdan, içselleştirici ve bütünleştirici kültürü egemen kılacağız. Müstesna bir coğrafyada genç ve dinamik nüfusu ile bu milletin sahip olduğu muazzam enerjiyi iç çekişmelere değil, Cumhuriyetimizin 100. yılında 2023 Vizyonu ile çerçevesi çizilen yeni hedeflere yönlendirmek durumundayız. Ekonomide, sosyal hayatta, siyasette ve dış politikada devletin rolü yeniden tanımlanmakta, milletin her alanda çok daha etkili olduğu bir dönem şekillenmektedir. Devlet ile millet arasındaki mesafenin giderek azaldığı bu yeni dönem devletin güç kaybettiği anlamına kesinlikle gelmemektedir. Tam aksine milli irade ve değerler üzerinde, demokratik ilkelere ve hukuk normlarına dayalı devlet eskisinden de güçlü bir konuma yükselmiştir. Meşruiyetin sağladığı bu güç, devletin milleti yerine milletin devleti olmanın bir sonucudur. Vatandaşlarımızın temel hak ve özgürlüklerini geliştirmek, kimlik ve aidiyet sorunlarını ortadan kaldırmak, ayrımcılık yapılmaksızın tüm kesimlere siyasi katılım kanalları açmak ve ortak aidiyet temelinde herkesi eşit vatandaş olarak konumlandırarak ulusal bütünleşmeyi sağlamak Yeni Türkiye'nin inşası açısından son derece önemlidir. Hükümetlerimiz, devlet ile millet arasında örülen duvarların yıkılması, kardeşliğin yeniden tesisi, birlik ve beraberlik ikliminin güçlendirilmesi amacıyla Cumhuriyet tarihi boyunca dokunulmaya cesaret edilememiş başlıklar gündemine alarak çözüme iradesini ortaya koymuştur. Farklı etnik, dini, mezhebi kesimlere yönelik ayrımcı politikaları sona erdirmek üzere hayata geçirilen Demokratik Açılım-Milli Birlik ve Kardeşlik Süreci, sorunların tartışılmasına katkı sağlamış, toplumun farkındalığını arttırmış, çözüm iradesinin geniş bir tabana yayılmasına hizmet etmiştir.”

AK Parti ulusal kimliğin inşasında Kemalist geleneği reddeden bir ideolojik temelde dini etkin bir şekilde kullanmış, din kardeşliği ve Kürt sorununun çözümü vurgusu üzerinden bir millet ve milliyetçilik anlayışı inşa etmiş ve din öğesini ulusal kimlik kavrayışının içine yerleştirerek ulusal kimliği İslamlaştırmıştır. Özellikle, “yaratılanı yaratandan ötürü sevmek” şiarı etnik çatışmaya karşı birleştirici bir söylem olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşım bir üst-kimlik olarak Müslümanlığa vurgu yapmaktadır (Koyuncu, 2014).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki Türk kimliği'nin inşa süreci de hem siyasî yani sivil hem de kültürel yani etnik özellikleri içinde barındırmıştır. Cumhuriyet Türkiye'si'nin millet yaratma ve millî kimlik oluşturma misyonu, özellikle II. Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki tarafından kabul gören ve Millî Mücadele döneminde toplumsal bütünlüğü sağlama noktasında önemli görevler üstlenen “dine, tarihe ve geleneksel topluma” bağlı milliyetçilik anlayışı, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yerini modern, yani akılcı, materyalist ve son derece laik bir milliyetçiliğe bırakmıştır. Bu anlamda yeni Türk milliyetçiliği, “dinin düzenleyiciliğinden kopuş” şeklinde ele alınmış ve gelecekte benimsenmesi gereken milliyetçilik anlayışın bu temel üzerine kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yeni

ulus-devletin halkına millî bir kimlik edindirme süreci içinde siyasî milliyetçiliğin kendini gösterdiği ilk alan, Cumhuriyet'in millî egemenlik ilkesine dayanması noktasında olmuştur. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun kabulü, bunun en tipik göstergesidir. Böylelikle, modernleşme süreciyle aşınmaya başlayan dinsel meşruluk, Cumhuriyet'in kurulmasıyla yerini millet esaslı meşruluk anlayışına bırakmıştır. Millî kimlik edindirme sürecinde millî egemenlikten çıkarılan en önemli kavram ise "yurttaşlık"tır. Siyasî-sosyal hak ve yükümlülüklerle donatılan yurttaş, millet üyelerinin devletle girdikleri ilişkinin içeriğini belirleme noktasında büyük önem kazanmıştır. Bu kapsamda "Türklük", 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde; "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur." şeklinde tanımlanmıştır. Böylece "Türklük" kavramı vatandaşlık bağıyla belirlenirken anayasal vatandaşlık bu çerçevede bir üst kimliğin oluşturulmasına anlamına gelmiş, asli ve kazanılmış vatandaşlığın temel ilkeleri de yine aynı maddede ele alınmıştır (Şen, 2008: 616).

12 Eylül askerî darbesi sonrasında oluşan siyasal yapı, dinî resmî ideolojik donanıma dâhil ederek, "Türk-İslâm Sentezi" doktrini gündeme getirmiştir. Türk-İslâm Sentezi, 12 Eylül askerî darbesinin entelektüel, ideolojik ve kurumsal bir destek sağlamayı hedefleyen bir hareketin formülleşmesi olarak belirmiştir. İslâmiyet'in önemini kavrayan ordu, özellikle 1970'lerdeki aşırı uçlardaki düşünce ve tutumlara karşı dini bir çeşit panzehir olarak görmüş ve din, topluma farklı yollarla empoze edilmeye başlanmıştır. Konjontürel ortamın getirdiği bu yapı, hem Türklüğü hem de İslâm'ı aynı potada eritilmesi fikrinden hareket etmiştir. Devletin milliyetçilikle birlikte İslâmî kesimle yakın ilişkiler içine girmesi, yine bu dönemin en belirgin özellikleri arasındadır (Şen, 2008: 620).

AK Parti de ideolojik söyleminde milliyetçi motiflere çok sık yer vermiştir. AK Parti'nin, milliyetçilik anlayışı, hem erken cumhuriyette kökleşmeye başlayan Kemalist milliyetçilik politikalarını hem de MHP'de cisimleşen etnisist karakterliği milliyetçi eğilimleri dışlayıcı bir niteliğe sahiptir. Türkiye'de milliyetçilik ve din ilişkisi neredeyse yüz yıl boyunca birbiriyle iç içe geçmiş bir sarmal şeklinde gelişmiştir. AK Parti retoriğini bu iki toplumsal yapı taşını birleştirmek üzerinden kurmuştur. AK Parti'nin bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından biri olan laik-milliyetçilik anlayışını yerinden ettiğini söylemek mümkündür. AK Parti, Türkiye'nin milli kimliğini İslami değerler içinde anlamlandırmaktadır. 1980'lerin ortalarından itibaren ulus-devlet iktidarına ve onun Kemalist ideolojisine

karşı bir muhalefet odağı haline gelen Kürt hareketi ve Siyasal İslamcı hareket, egemen Kemalist ideolojiye karşı kriz dinamikleri olarak varlıklarını sürdürmüştür. AK Parti'nin ideolojik konumu geleneksel sağ ideolojik değerleri yeniden üretmesi bakımından eski; ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde yeralan laik-modernist ve monist (tekçi) paradigmasını reddetmesi bakımından da yenidir. Türkiye bağlamında milliyetçilik özellikle Kürt sorununa uzlaşmaz bir yaklaşım anlamına gelmektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt sorununa yönelik bir çözüm üretilmemesi ve yaşanan tıkanıklık sonucunda Erdoğan Hükümeti'nin başlattığı çözüm süreci girişimi Türkiye'de milliyetçiliğin yeniden düşünülmesini sağlayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreç sonucunda Kürt hareketi, askeri bir sorundan kitlesel bir siyasal harekete evrilmiştir. Erdoğan'ın çözüm sürecine rağmen Türk milliyetçiliğinin geleneksel dilini hiç terketmemesi ve bu söylemi canlı tutması, toplumun diğer kesimlerine yönelik bir birlik mesajı verme ve iç barışı tesis etmeye yönelik bir denge kurma amacını göstermektedir.

Kaynakça

- AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu (2012). <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon#bolum>, Erişim tarihi: 13.10.2014.
- ANDREWS, P. A. (1992). Türkiye'de Etnik Gruplar, Mustafa Küpüsoğlu (çev.), İstanbul: Ant Yayıncılık.
- ARMSTRONG, W. (2012). "Turkish Nationalism and Turkish Islam: A New Balance", Turkish Policy Quarterly, Volume 10 Number 4, pp.133-138.
- ARSLAN E. (2012). "Milliyetçilik", Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler Disiplinlerarası İlişkiler, içinde Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin (haz.), İstanbul: Yordam Kitap.
- ATILGAN, G. (2009). "Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrıntılar", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64-3: 1-25.
- Başbakan Erdoğan'ın 1. Olağanüstü Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşmanın tam metni (2014). <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-ak-parti-1-olaganustu-buyuk-kurultayinda-yaptigi-konusm/66343#>, 27.08.2014, Erişim tarihi: 17.10.2014.
- BAYDUR, M. (1994). Milliyetçilik, İstanbul: Alternatif Üniversite Yayınları.
- BREUILLY, J. (1996). "Approaches to Nationalism", Ed. Gopal Balakrishnan, Mapping the Nation, London: Verso Publications, s.146-174.
- ÇARKOĞLU, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2014). "Türkiye'de ve Dünya'da Milliyetçilik", <http://ipc.sabanciuniv.edu/en/wp-content/uploads/2014/06/Dunyada-ve-Turkiyede-Milliyetcilik-SON.pdf>, Erişim tarihi: 06.10.2014.
- CHILTON, P. ve Schaffner, C. (2011). "Discourse and Politics", Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, içinde Teun Van Dijk (ed.), London: Sage.

- ÇİÇEK, C. (2012). *Demokrasi Savunması: Ak Parti Kapatma Davası*, Ankara: Ak Parti Genel Merkez Yayınları.
- ÇINAR, A. (2003). "Milliyetçilik, Ulus-Devlet ve Küreselleşme", Röp. Özen Karaca, *Arka Plan Uluslararası Politika*, Sayı 8, Aralık, s.17-20.
- ÇOBAN, B. (2003). "Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi", içinde *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*, Barış Çoban ve Zeynep Özarlan (haz.), İstanbul: Su Yayınları.
- ERSANLI, B. (2003). "Milliyetçilik Teorileri: Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 75, s.123-135.
- FAIRCLOUGH, I. ve Fairclough, N. (2012). *Political Discourse Analysis: A Method For Advanced Students*, New York: Routledge.
- FAIRCLOUGH, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, London: Routledge.
- FAIRCLOUGH, N., Mulderig, J., ve Wodak, R. (2011). "Critical Discourse Analysis", içinde *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Teun Van Dijk (Ed.), London: Sage.
- FİSKE, J. (1987). *Television Culture*, London: Methuen.
- GÖÇEK, F. M. (2003). "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", Ed. Tamlı Bora, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt IV, 2. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.63-76.
- GREENFELD, L. ve Eastwood, J. (2010). "Karşılaştırmalı Bakış Açısıyla Milliyetçilik", *Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme*, içinde Thomas Janoski v.d. (ed.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- HALLIDAY, F. (2006). "Nationalism", Ed. Joh Baylis, Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, 3'd edition, New York: Oxford University Press, New York.
- HEKİMOĞLU, H. B. (1989). "Modernleşme ve Siyasal İstikrarsızlık", *Toplum ve Bilim*, Sayı 46-47, Yaz-Güz, s.129-142.
- HÜRRİYET (2013). "Erdoğan: Milliyetçilik ayak altında", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22621388.asp>, 18.02.2013, Erişim tarihi: 13.10.2013.
- KARPAT, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- KÖSEBALABAN, H. (2011). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*, NY: Palgrave MacMillan.
- KOYUNCU, B. (2014). "Benim Milletim...": AK Parti İktidan, Din ve Ulusal Kimlik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KUMAR, K. (2006) "Nationalism", *The Cambridge Dictionary of Sociology*, In Bryan S. Turner (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- ORAN, B. (1997). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, 3. baskı, Ankara: Bilgi Yayınları.
- ÖZTAN, G. G. (2013). "Neo-Liberal Milliyetçilik ve AK Parti", <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/144811-neo-liberal-milliyetcilik-ve-ak-parti>, Erişim tarihi: 07.10.2014.

- ŞAHİN, K. (2007). "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", *Akademik Bakış. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 12, Makale 9, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/12/makale/ksahin.pdf>, (Erişim: 01.02.2015).
- SARAÇOĞLU, C. (2011). "İslami-Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AK Parti Döneminde Kürt Politikası", *Praksis*, 26: 31-54.
- SARAÇOĞLU, C. (2013). "AK Parti, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik", *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 1, s.52-68.
- ŞEN, Y. F. (2008). *Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SEVİL, M. (Haz.) (2006). *Türk Düşünce Hayatı*, Ankara: Hece Yayınları.
- Smith, A. D. (2001). "Milliyetçilik ve Tarihçiler", Çev. İsmail Türkmen, Der. Mustafa Armağan, *Tartışılan Sınırlar: Değişen Milliyetçilik*, İstanbul: Şehir Yayınları, s.30-63.
- SMITH, A. D. (2004). *Milli Kimlik*, Bahadır Sina Şener (çev.), İstanbul:İletişim Yayınları.
- TİĞ, A., BAYDAROĞLU İ. ve ERDEM S. (Ed.) (2010), *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Konuşmalarından Seçmeler*, Ankara: Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı Yayınları.
- TÜRKÖNE, M. (2000). "Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, içinde Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sanbay (ed.), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- TÜRKÖNE, M. (2003). *Türk Modernleşmesi*, Ankara: Lotus Yayınları.
- VAN DIJK, T. (1999). "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", içinde *Medya, İktidar, İdeoloji*, Mehmet Küçük (der. ve çev.), Ankara: Ark Yayınları.
- VAN DIJK, T. (2011). "Discourse and Ideology", içinde *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Teun Van Dijk (Ed.), London: Sage.
- WHITE, J. (2013). *Muslim Nationalism and the New Turks*, Princeton: Princeton University Press.
- YALÇINER, R. (2014). "Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1): 189-215.
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın TBMM Grup Konuşmalarında yaptığı konuşmalar, Parti Kongreleri'nde yaptığı konuşmalar, İl Ziyaretleri sırasında yaptığı konuşmalar ve mitingler; <http://www.youtube.com>.
12. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 'Cumhurbaşkanlığı Balkon Konuşması'nın tam metni (2014). <http://www.AKParti.org.tr/site/haberler/12.-cumhurbaskani-erdoganin-cumhurbaskanligi-balkon-konusmasinin-tam-metni/66015#1>, Erişim tarihi: 13.10.2014.
62. Hükümet Programı (2014). <http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HProgram.pdf>, 1 Eylül 2014, Erişim Tarihi: 31 Ocak 2015.